

QƏDİM AŞIQ SƏNƏTİNİN VARISLƏRİ
HEIRS OF THE ANCIENT ASHUG ART
НАСЛЕДНИКИ ДРЕВНЕГО АШУГСКОГО
ИСКУССТВА

Firuzə SADIQOVA

Bakı Dövlət Universitetinin dissertantı
firuzeesgerova@icloud.com

Summary

Elements of music, poetry, exploration, dance, pantomime, and theatrical art are organically combined in the art of ashug. In addition to the genres of ashug poetry, the couplet, gerayli, mukhammas, ustadname, along with the lock, there are the types of couplet's tajnis and jigali tajnis. One of the most common types of ashug music is solo singing accompanied by music. Playing the saz has gradually acquired an independent artistic significance in the process of historical development.

In the work of the ashug, the appendix covered a wide and diverse range of content, and the artists who used its opportunities were able to expand their spiritual, moral, philosophical and didactic views, reminders, exhortations and other moral values through it. It is one of the images of poetry used in epics of heroism and love. It is one of the most frequently used forms by many classical poets and modern poets who write in their mother tongue. Folk epic creativity, expressed in the artistic form of the saga, models the truth in a unique way within the artistic tradition, organizes the historical past in such a way that centuries-old experience is combined with the ideals, will and views of the people. The name of the saga, which embodies all the features of the ashug's work, creates a certain connection, because the names of most of the epic epics of the Turkic peoples are associated with the names of their heroes or the fathers of the heroes.

Key words: ashug, art, performance, creativity, literature

Резюме

В искусстве ашуга органично сочетаются элементы музыки, поэзии, исследования, танца, пантомимы и театрального искусства. Помимо жанров ашугской поэзии, двустихия, герайли, мухаммаса, уstadname, наряду с замком, существуют виды куплетного таджниса и джигали-тайниса. Один из самых распространенных видов ашугской музыки - сольное пение под музыку. Игра на сазе постепенно приобрела самостоятельное художественное значение в процессе исторического развития.

В творчестве ашуга приложение охватывало широкий и разнообразный спектр содержания, и художники, использовавшие его возможности, могли распространять через него свои духовные, нравственные, философские и дидактические взгляды, напоминания, советы и другие моральные ценности. Это один из образов стихов, используемых в эпосах о героизме и любви. Это одна из наиболее часто используемых форм поэтами-классиками и современными поэтами, которые пишут на своем родном языке. Народное эпическое творчество, выраженное в художественной форме саги, уникальным образом моделирует истину в рамках художественной традиции, организует историческое прошлое таким образом, что многовековой опыт сочетается с идеалами, волей и взглядами люди. Название саги, воплощающее в себе все особенности творчества ашугов, создает определенную связь, ведь названия большинства эпических эпосов тюркских народов связаны с именами их героев или отцов героев.

Ключевые слова: ашуг, арт, перформанс, творчество, литература

Aşıq sənətinin izləri xalq arasında geniş yayılmış əfsanələrdə, söylənmələrdə, nağıllarda, xalq mərasimlərində qədimlərdən bəri yaşamaqdadır. Aşıq sənəti öz qədim köklərinə, ənənələrinə sadıq qalmaqda yanaşı, həm də incəsənətin bir çox sahələrini özündə birləşdirən sinkretik sənətdir. Sinkretizm sənətin çox qədim nümunələrinə xas olan cəhətdir. Aşıq sənəti şeir, musiqi və rəqsin ayrılmaz sintezindən ibarətdir. Babalarımızın sənət və gözəllik adına yaratdıqları: ən ulu, ən qədim, alətlərdən biri sazdır. Saz öz tərəf müqabili aşıqla ictimai şüurun yüksəlişində həmişə yaxından iştirak etmişdir. Bu baxımdan saz, aşıq sənəti ictimai quruluşların bütün dövrlərində xalqımızın mənəviyyatına güclü təsir göstərmişdir.

Şaman, qam, varsaq, baxşı, yanşaq, ozan və daha başqaları aşığın əcdadı olmuşlar. Aşıq sözü isə təxminən XI-XII yüzilliklərdən işlənir. Paşa Əfəndiyev isə aşıq sözünün XIII-XIV əsrlərdən işləndiyini söyləmişdir. Həmin bu sənət növlərini yaradıb yaşadan qəbilə və tayfaların tarixi eramızdan əvvələ gedib çıxdığından onların haqqında çox az məlumat dövrümüzə qədər gəlib çıxmışdır.

Şamanlar həyatın müxtəlif sahələrinə nüfuz edib xalqın bütün dərdi-sərinin bilicisi təsiri bağışlayır. O həm müğənni, həm təbib, həm ruhani ata, həm gələcəkdən xəbər verən peyğəmbər və s. səciyyə daşıyırdı. Şamanlar eyni zamanda musiqiçi idilər. Onlar öz nəğmələrini gözəl çalıb oxumaq qabiliyyətinə malik olmuşlar.

Varsaq isə Azərbaycanın qədim qəbilələrindən birinin adı ilə bağlıdır. Qara Namazov varsaqlar haqqında belə məlumat vermişdir:

“Varsaq tayfası Şah İsmayıl hakimiyyətinə qədər nüfuzlarını qorusalar da, digər türkdilli qəbilələr kimi vahid hakimiyyət tərkibində ərimişlər. Onların varisi sayılan və adını hifz edən varsaqların şeir və musiqi sənəti də öz yerini sonralar aşiq sənətinə vermişdir” (7).

Varsaqlar adı daşımış sənətkarların simasında IV-V əsrlərdə incə-sənətin bir sıra sahələri toplanmışdır. Varsaq çalır, oxuyur, artistlik və rəqs edirmiş. Varsaq hazırcavab, səliqəli geyinmiş adamlara, söz ustasına və ümumiyyətlə, ustada deyilir. Belə sənətkarlar indi aşiq adlanır.

Varsaq, ozan, aşiq adlarının ümumi ərazi yayılma istiqamətinə nəzər saldıqda belə bir qənaətə gəlmək olar ki, bu sənəti yaşadanlar indiki Azərbaycan, Anadolu istiqamətində yaşayıb fəaliyyət göstərmişlər. Varsaq sözünün etimologiyası da göstərir ki, bu söz türkdili xalqlar arasında müdrik el ağsaqqalı kimi həssas ayıq-sayıq qayğıkeş və şan-şöhrət sahibinin ünvanına söylənərmiş.

Aşiq poeziyası folklorun başqa janrlarına nisbətən yazılı ədəbiyyatla daha yaxındır. Lakin təəssüflə qeyd edilməlidir ki, əsrlərdən bəri ağızdan-ağıza, nəsil-dən-nəslə keçən görkəmli söz ustalarının yaradıcılığı ətraflı tədqiq olunmamışdır. Xüsusilə, aşiq poeziyasının qüdrətli nümayəndələrinin Azərbaycan şeirinə gətirdiyi mütərəqqi təsir indiyə kimi geniş öyrənilməmişdir.

Aşiq poeziyası həm forma, həm də məzmunca çox rəngarəngdir. Görkəmli söz ustaları şifahi xalq şeirinin bütün növlərindən istifadə etdikləri kimi, eyni zamanda klassik poeziyamızın müxəmməs, qəzəl və b. janrlarına da müraciət etmişlər.

Aşıqları əsasən üç qrupa ayırmaq olar: birinci qrupa ustad aşıqlar daxildir. Onlar aşiq sənətinin ustalarıdır. Molla Qasım, Şirvani, Yunis İmrə, (XIII əsr), Qurbani, Abbas Tufarqanlı, Sarı Aşiq, Xəstə Qasım, Qaraca oğlan, Şəmkirli Aşiq Hüseyn, Ağ Aşiq, Aşiq Alı, Aşiq Ələsgər, Növrəs İman, Molla Cümə, Bozalqanlı Aşiq Hüseyn, Aşiq Şenlik, Aşiq Əsəd, Aşiq Şəmşir, Mirzə Bilal, Hüseyn Cavan, Mikayıl Azafli və b. bu qrupa daxildir.

Azərbaycan xalq şeirinin ən böyük nümayəndələrindən və bu şeirin ən uca zirvələrini fəth edən Aşiq Ələsgər 1821-ci ildə Göyçə mahalının Ağkilsə kəndində dünyaya gəlib. Dövrünün qüdrətli sənətkarı Aşiq Alı onun gələcək taleyini büsbütün dəyişir. Fitri istedadı, kəskin hafizəsi, şəxsiyyəti, nəcibliyi ilə hər kəsdən seçilən Ələsgər beş il Aşiq Alıya şeyirdlik edir, saz dünyasının sirlərinə bələd olur, ustadlıq mərtəbəsinə yetişir. Aşiq Ələsgər böyük Azərbaycan şairləri Nizami Gəncəvi, Məhəmməd Füzuli, İmadəddin Nəsimi və

Şərqin digər şairlərinin əsərləri ilə yaxından tanış olub. O həm də bəstəkar aşiq kimi tanınıb. Onun “Göyçəgülü”, “Zarıncı”, “Orta Şərili”, “Şərili Dübeyti” havaları məşhurdur. Gözəlliyə, sevgiyə, torpağa, vətənə, təbiətə münasibət Aşiq Ələsgər yaradıcılığında yeni bir formada, real və səmimi boyalarla əks olunur. Onun yaradıcılığında dinləyicilərə əxlaqi nəsihətlər, mənəvi dəyərlər aşılayan şeirlər – ustadnamələr mühüm yer tutur. Aşiq Ələsgər poeziyasında dodaqdəyməz, müxəmməs, qıfılənd, təcnis, cığalı təcnis, gəraylı, divan şeir növləri özünü ən gözəl şəkildə, yüksək sənətkarlıqla büruzə verir. Azərbaycan ədəbiyyatı tarixində şərəfli yer tutan Aşiq Ələsgərin zəngin poetik irsi Azərbaycanın bir çox aşıqları üçün əsl sənətkarlıq məktəbi olub.

Ustad aşıqlar yalnız aşiq yaradıcılığını mükəmməl bilmələri ilə deyil, eyni zamanda coşğun şairlik təbinə malik olmaları, yaxşı saz çalmağı, məclis aparmaq bacarığı ilə də fərqlənirlər. Bu sənətkarların şeirləri əsasında xalq dastanları yaranır. Həmin dastanları bəzən ustad aşıqların özləri, bəzən də onların şeirləri əsasında başqa aşıqlar yaradır. Ustad aşıqların onlarla şagirdləri olur. Bu şagirdlər həmin sənətkardan aşıqlıq sənətinin sirrini, saz çalmaq, məclis aparmaq, məhəbbət və qəhrəmanlıq dastanlarını öyrənirlər. Aşıqlıq sənətinə mükəmməl yiyələndikdən sonra, ustadının razılığı ilə gənc aşığa müstəqil aşıqlıq etməyə icazə verilir. Hər bir ustad aşiq öz şagirdləri ilə fəxr edir, bəzən dəyişmələrdə, hərbi-zorbalarda özünün neçə nəfər şagird yetirdiyini fəxrlə qeyd edir. Ustad aşıqlar öz şagirdlərinə aşiq sənətinin bütün incəliklərini, zəngin xalq poeziyasının sənətkarlıq xüsusiyyətlərini öyrədir, aşıqlıq adının böyüklüyünü, müqəddəs peşə olduğunu anladır, xalqın etimadını doğrultmağı tövsiyə edir. Bu cəhətdən Ələsgərin aşağıdakı qoşması aşiq sənətinin mahiyyətini anlamaq üçün səciyyəvidir:

Aşiq olub tərki-vətən olanın,
Əzəl başdan pürkamalı gərəkdir...
Oturub-durmaqda ədəbin bilə,
Mərifət elmində dolu gərəkdir (1, 50).

Göründüyü kimi, bu nümunədə aşığın mənəvi aləmi, sənətkarlıq qüdrəti, onun xalq arasında müdrik bir məsləhətçi olması üçün hansı xüsusiyyətə malik olması təsvir olunmuşdur. Aşiq Ələsgərin dediyi keyfiyyətə malik olan ustad aşıqlar xalqın qeydinə qalan, onun mənəvi ehtiyacını ödəmək qabiliyyətinə malik aşıqlar nəslə yetişdirirlər. Bu aşıqlar ağıllı, bilikli, “xalqa həqiqəti başa salan” sənətkar olmalıdır.

İkinci qrupa daxil olan ifaçı aşıqlardır. Bunların şairliyi, fərdi yaradıcılıq istedadı olmasa da, gözəl səsə, yaxşı saz çalmaq və məclis aparmaq qabiliyyətinə malik olurlar. Onlar əsrlərdən bəri yaranan və ustad aşıqların indi də inkişaf etdirdiyi zəngin xalq poeziyasını, epik əsərləri öyrənir və gələcək nəsil üçün yaşadırlar. İfaçı aşıqların da şagirdləri olur.

Üçüncü qrupa aşiq poeziyası üslubunda şeir yaradan el şairləri daxildir. Onların çoxu məclis aparmağı bacarmır, saz çalmağı bilsələr də, yaxşı oxumaq qabiliyyətləri olmur. Lakin bu sənətkarlar aşiq poeziyasını zənginləşdirir, dövrün aktual məsələlərini öz şeirlərində əks etdirirlər. Bu mənada el şairləri aşiq poeziyasına yeni nəfəs, ictimai məzmun gətirirlər. Onların əsərləri klassik aşiq şeiri formasında olsa da, burada müasirlik son dərəcə güclüdür.

Vətən məhəbbəti, onun füsunkarlığı el-obadan didərgin salınan, qul edilib bazarlarda satılanların ifadəsində o qədər mənalı, əzəmətli və güclüdür ki, onu adicə bir gəraylıda, qoşmada, bayatıda eşidəndə belə, kimliyindən asılı olmayaraq hər kəs düşünüb-daşınır. Onun dərdinə, ələminə şərik olur.

Orta əsrlərdə aşiq lirikasında vətənlə əlaqədar deyilənlər diqqəti iki cəhətdən cəlb edir.

Birincisi, lirik qəhrəmanın vətəninə bütün varlığı ilə bağlılığı, ikincisi, bugünkü oxucusunda da belə qüvvətli vətənpərvərlik əhvali-ruhiyyəsi yaratmaq:

Qəribəm, yoxdur arxam,
Qanadım yoxdur qalxam.
Çıxıram qəlbi dağlara
Bir vətən sarı baxam (2, 16).

Orta əsr aşiq şeirində həyat eşqi, mübarizə və düşmənlərə qarşı qələbə meyli son dərəcə qüvvətlidir:

Dağlara bir ün düşər,
Bulud gedər, gün düşər:
Düşməne düşən fürsət
Mənə də bir gün düşər.

Sanki bu bayatı yadellilərin təzyiqinə, istismarına qarşı xalqımızı mübarizə ruhuna hazırlayır. Mübarizəyə qalxanlarda güclü vətənpərvərlik hissiyatı oyatmaq üçün qarşı düşməne boyun əyməməyin tərənnümü orta əsr aşiq lirikasında əsas motivlərdən biri kimi səslənməkdədir.

Vətən viran olsa, cənnətdən gözəl olması, qürbətdə xan olunca, vətəndə dilənib gəzmək, onun nəfəsini, şirin laylasını ana kimi həzin səsinə duymaq klassik aşiq lirikasında əsas mövzunu təşkil etmişdir. Təsadüfi deyildir ki, vətən mövhumu çox haqlı olaraq bayatılarımızda ana müqəddəsliyi ilə müqayisə edilir.

Burda yolum oldu tən,
Varmı bu yoldan ötən,
Bu dünyada şirin şey
Bir anadır, bir vətən (2, 17).

Qədim azərbaycanlıların ən ulu və geniş yayılan bədii yaradıcılığı daha çox ozan sənətində qorunub yaşanmışdır. Ozan sənəti çoxşaxəli mənə çalarlarına malik olub sənətin bir neçə növünü özündə birləşdirir. Ozanın çalğıçı bəstəkar, şair, ifaçı, rəqs edən, nağıl və dastançı, insanlara ağıllı, işıqlı yol göstərən onun gələcəyindən xəbər verən müdrik bilici və nəhayət, xəstələrə şəfa verən loğman olması söylənilir. Ozanların yaratdıqları oğuznamələr, şübbəsiz, ilkin oğuzların bədii abidələrinin kökləri üzərində qol-budaq atmışdır. Ozanların yaratdıqları sonuncu Oğuznamə - “Dədə Qorqud” dastanları bizə gəlib çatmışdır. Bu nisbətən mükəmməl şəkildə dünya mədəniyyətinin xəzinəsinə daxil olan “Kitabi-Dədə Qorqud” dastanıdır (7, 19).

Müasir Azərbaycan aşıqlarının əcdadları olan qədim ozanların həyatından, sevgisindən, qəhrəmanlığından bəhs edən ən qədim epik əsər ”Kitabi-Dədə Qorqud” dastanıdır. “Kitabi-Dədə Qorqud” qədim ozanlar tərəfindən yaradılmışdır. Dastanın boylarında qədim Azərbaycan ərazisində mövcud olan qəbilə quruluşu, onların yadelli basqınçılara qarşı mübarizəsi, feodal birləşmələrinin yaranması öz geniş bədii əksini tapmışdır. Dədə Qorqud boylarında ozanlar həmişə xalqın xeyir və şərində ağıllı məsləhətçi olmuş başbilən kimi təqdim və təqdir olunurlar (5, 15).

Ozandan sonrakı mərhələ aşiq mərhələsidir. Ozanın aşiq sözü ilə əvəz olunmasının dəqiq vaxtı məlum deyil. Bir çox ədəbiyyatlarda aşiq sözünün təxminən XII-XIV əsrlərdən işləndiyi haqda məlumat verilir. Tədqiqatçılar aşiq sözünün mənşəyindən danışarkən onun bir neçə mənasını açıqlamışlar. Bir sıra tədqiqatçılar aşiq sözünün ərəb dilindəki aşiq sözündən olduğunu, vurulmaq, bənd olmaq, məhəbbət bəsləmək anlamına gəldiyini söyləmişlər. Başqa bir qrup tədqiqatçılar isə aşiq sözünün türkdilli xalqların işiq sözündən olduğunu söyləmişlər. Aşiq sözünün aşılamaq sözündən əmələ gəldiyi fikrini də söyləyənlər olub.

Aşıq yaradıcılığı Azərbaycan ədəbiyyatının əsas, aparıcı bir qolunu təşkil edir. Aşıq yaradıcılığı geniş, çoxşaxəli olduğu qədər də qədimdir və zəngin, eyni zamanda keşməkeşli bir inkişaf yolu keçmişdir. Əsrlər keçdikcə nəsil-dən-nəslə ötürülərək bu günümüzdə gəlib çıxan aşıq yaradıcılığı xalqın ruhunu, zövqünü oxşamış, dövrün ictimai-siyasi həyatını əks etdirmişdir. Xalqla möhkəm, qırılmaz əlaqədə olan aşıq yaradıcılığı həyatın və dövrün tələbinə uyğun inkişaf edərək müxtəlif mərhələlərdən keçmişdir.

Bu sənətin yaradıcısı aşıqlardır. Həmişə xalq içərisində yaşayan aşıqın yaradıcılığı üçün xalqın həyatı və mübarizəsi bir qaynaq, bir mənbə olmuşdur. Daim xalqın içində yaşamış Aşıq Ələsgərin yaradıcılığına müraciət etdikdə görürük ki, “Çıxıbdı” rədifli qoşmasında xalqın həyat tərzini əks olunub.

Pristav, naçalnik gələndə kəndə,
Obanı, oymağı vururlar bəndə,
Xərc üstə çoxları düşdü kəməndə,
Qamçıda belinin qatı çıxıbdı (1, 21).

Xalqın bədii düşüncəsi özünün ilk qaynağını təbiətlə insanın təmasından götürmüşdür. Hələ mifoloji mənəvi inkişaf mərhələsində ulduzlar aləminin sirli-sehrli varlığı, təbiətin ecazkar gözəllikləri ideallaşdırılırdı. Getdikcə təbiət xalqın estetik idealının əsas məhvərindən birinə çevrilir. Təbiət bir tərəfdən maddi nemətlər ocağı kimi vəsf edilir. Bu baxımından xalq yaradıcılığının digər növləri ilə aşıq sənəti arasındakı yaxınlıq özünü daha aydın göstərir. El aşıqları təbiət gözəlliyinin insana ecazkar təsirini müxtəlif variantlarda öz dinləyicilərinə çatdırırlar. Əsasən gözəlləmələrdə vəsf olunan gözəlin təbiət gözəlliyi ilə müqayisəsinə fikir verilir. Aşıq insan varlığının uca olduğunu yaxşı anlayır, insanın həm fiziki, həm mənəvi gözəlliyini ülviləşdirir. Bununla belə, insanı təbiətdən ayırmır. Məsələn, Qurbani sevgilisi ilə görüşünü könül oxşayan, ruh təzələyən baharın gəlişinə bənzədir. Elə bil sevgilisində təbiət təzələyən bahar ayyamının bütün büsətini duyur (3, 58):

Gözlərin nərgizdir, hüsnün mahtaban,
Açılıb gül, süsən, sünbül, ərcavan,
Zanbağı, yasəmən, bərki-ireyhan,
Fəsl-i-bahar gülüstanım, xoş gəldin (6, 61).

Aşıqların babası Qurbaninin şeir gülüstanında vətən də var, vətənpərvərlik də, yurd da var, el sevrlik də, ayrılıq da var, həsrət də, vüqarlı dağlarımız da var, axar-coşar çaylarımız da, şır-şır bulaq-

larımız da, səfəli seyrəngahımız da. Çəmən də var, çiçək də. Tikanlıq da var, tər bənövşə də, ətir də var, ətirşah da. İsmətli sonalar da var, məhəbblər, xublar da. Zəmanədən küsmək də var, çərxi-fələkdən şikayət də. Hamısı da qədərində, məqamında, vədəsində, bərəsində. Hamısı da sədəf düzümü, zərgər naxışı kimi.

Qurbaninin göz açdığı Dirili kəndi bağlı-bağatlı, tər bənövşəli, lələli-nərgizli, ətirli çiçəklərlə dolu olan Dirili dağının qoynunda olub, qalın meşəsi, uca çinarları, nar kolları, üzüm və əncir bağları, şirin bulaqları, hər cür ov heyvanları, gözəl zəmi və tarlaları, Xan Arazın gur suları ilə dünyanın ən zəngin və ən gözəl guşələrindən idi. Elə buna görə də şairi ən çox insan və təbiət, insan məhəbbəti, təbiət gözəllikləri əfsunlamışdır. O, öz ilhamını ana vətəndən, onun uca dağlarından, keçilməz meşələrindən, gur çaylarından almışdır.

Bu yerlər öz füsunkar təbiətini yenə də qoruyub saxlamışdır. Diri dağının zirvəsinə doğru uzanan dərələrdə əncir, üzüm və nar bağları insanı xəyalən 500 il əvvələ aparır. Qurbani bulağı uca çinarlara dirilik verir. Kəkləklərin qaqqıltısı yolçunu yoldan eyləyir.

Qurbani insanı, insanın daxili, ruhi aləmini, təbiətin gözəlliklərini dərindən duymuş, yüksək şair istedadının gücü ilə onları ustalıqla mənalandıra bilmişdir. Təbiətin gözəl guşəsində doğulan Qurbaninin təsvir etdiyi sevgili obrazı pəri də təbiətin özü qədər saf, gözəl, təravətli, zərif və sevimlidir. Qurbani pərisi bahar nəsimi kimi xoş, dağ çiçəkləri kimi ətirlidir. Onun qəlbində kədər də var, dodaqlarında təbəssüm də. Küsməyi də var, barışmağı da. Vətənin özü qədər sevimlidir. Bir qönçə kimi xarı da var, bir laçın kimi sarı da. Bəzən bu gözəlin öz əli ilə yandırdığı çırağı yaxmağı da var, oğrun-oğrun baxmağı da. Bunlar real insanın dərin duyğularının ifadəsidir.

Aşıq yaradıcılığı artıq XVI əsrdən başlayaraq yazılı ədəbiyyata təsir etməyə başlamışdır. XVI əsr aşıq yaradıcılığının bizə məlum olan ilk nümayəndəsi Dirili Qurbanidir. Onun yaradıcılığı bütöv bir şəkildə bizim dövrümüze qədər gəlib çatmamışdır. Lakin “Qurbani” dastanından məlum olur ki, Qurbaninin zəngin bir ədəbi irsi olmuş və özündən sonra gələn aşıqların yaradıcılığına böyük təsir göstərmişdir (4, 186).

Qurbaninin lirik şeirləri onun qüvvətli bir sənətkar olduğunu sübut etməkdədir. Onun qoşmalarında insanın hiss və həyəcanları ilə təbiət gözəlliklərinin qarşılaşdırılması çox ustalıqla verilmişdir. Aşığın “Bənövşə” rədifli şeiri bu cəhətdən xarakterikdir. Bu şeir axıcılığı, oynaqlığı və səmimiyyəti ilə seçilir.

Başına döndüyüm, ay qəşəng pəri,
Adətdi, dərərlər yaz bənövşəni.
Ağ, nazik əlinlə dər, dəstə bağla,
Tər buxaq altında düz bənövşəni (6, 47).

Qurbani aşıq şeirinin qoşma, gəraylı, tənris və başqa şeir şəkil-
lərində şeirlər yazmışdır. Yaradıcılığı ictimai, məhəbbət məzmunlu,
təbiəti tərənnüm edən qoşmalarla zəngindir.

Təbiət gözəlliklərinin yüksək sənət dili ilə tərənnümü aşıq
şeyrində xüsusi yer tutur. Qüdrətli söz ustası Qurbani baharla qoşa
doğulan, təbiətin oyanması ilə insanlarda yaşamaq, sevmək arzusunu
daha da coşdurən “boynu bükük bənövşə”ni böyük sənətkarlıqla təsvir
etmişdir. Qurbanidən sonra yazılı və şifahi şeirimizdə bənövşə
haqqında yüzlərlə şeir yazılsa da, yenə Qurbaninin “Bənövşə”si öz
gözəlliyi ilə seçilir.

Qurbani eyni zamanda sevgilisindən ayrıldığını şeyrdə mənalandı-
randa bunun təbiətdə rəmzini axtarır. Belə bir rəmz onun üçün
bənövşədir. Bənövşənin boynunun əyriliyi ilə özünün ayrılıqdan
çəkdiyi üzüntü arasında bir bənzəyiş görən aşıq belə deyir:

Qurbani der: könlüm bundan sayrıdır,
Nə etmişəm yarım məndən ayırıdır?
Ayrılıqımı çəkib boynu ayırıdır,
Heç yerdə görmədim düz bənövşəni (6, 47).

Aşıq sevgilisinin buxağından ətirələnən bənövşənin görkəminə
poetik mənə verir. Onun boynunun əyri olmasının səbəbini həsrətdə,
intizarda görür. Qurbani özü də sevgisindən ayrı düşərsə bənövşənin
vəziyyətinə düşə biləcəyinə işarə edir.

Miskin Abdalın qoşmasında isə dağlar tamam başqa rəngdə, baş-
qa tərzdə görünür. Məğribdən məşriqə səf çəkən, belinə yaşıl tirmə
qurşayan, ağ çeşmələrindən sellər car olan dağlar kövrəkləşərək
dumana bürünür, gözlərindən çiskin tökür:

Nəs illərdən satın aldın pis günü,
Çağırdın dumanı, tökdün çiskini,
Gözü yaşlı qoydun cida Miskini,
Eylə gülə-gülə tamaşa, dağlar (9, 46).

Böyük sənətkarın dağları zahirən günahkar tutması, narazılıq edib
ondan şikayətlənməsi özlüyündə bədii priyomdur, əslində onu gözü
yaşlı qoyan, ayrılıq mənəğənəsində sıxan dövrün haqsızlığıdır, ictimai
quruluşludur. Aşıq “duman”, “çiskin” timsalında dövrün zülmünü,
ədalətsizliyini, “dağlar” timsalında isə zəmanəni nəzərdə tutmuşdur.

Burada insanın vəziyyəti, hissləri təbiət lövhələri ilə qarşılaşdırılmışdır.

Ay həzarat, ay camaat,
Dağa qar düşdü, qar düşdü.

Özüm qaldım qürbət eldə

Yada yar düşdü, yar düşdü (8, 103). (Xəstə Qasım)

Bəllidir ki, zaman-zaman ustad aşığılarımız öz haqlarını almayıblar. Ancaq bu da bir həqiqətdir ki, əvvəlcə gərək sənət öz haqqını alaydı ki, sənətkara da qiymət veriləydi. Şükürlər olsun Allaha ki, dövr dəyişdi, Azərbaycan dövlət müstəqilliyini yenidən əldə edərək dünya birliyində öz layiqli yerini tutdu və xalqımız, dövlətimiz öz milli mədəni sərvətlərinə sahib çıxdı. Bu gün sorağı dünyanın müxtəlif ölkələrində keçirilən beynəlxalq folklor festivallarından gələn sənətçilərimiz Azərbaycan mədəniyyətini, incəsənətini ləyaqətlə təmsil edirlər.

QAYNAQLAR

1. Aşıq Ələsgər. Bütün əsərləri. Bakı “Ol” MMC, 2014, 504 səh.
2. Azərbaycan bayatıları. Bakı: Elm, 1984, 260 səh.
3. Əfəndiyev Osman “Aşıq poeziyasının estetik problemləri” Bakı, Azərneşr, 1983, 115 səh.
4. Əfəndiyev Paşa. Azərbaycan şifahi xalq ədəbiyyatı. Bakı: Maarif, 1981, 404 səh.
5. Həkimov Mürsəl. Azərbaycan aşığı ədəbiyyatı. Bakı Yazıçı, 1983, 240 səh.
6. Qurbani. Əsərləri. Bakı, “Şərq-Qərb”, 2006, 232 səh.
7. Namazov Qara. Azərbaycan aşığı sənəti. Bakı, 1984, 331 səh.
8. Pirsultanlı (Paşayev) Sədnik. “Tikmədaşlı Xəstə Qasımın ədəbi irsinin tədqiqi”. Bakı “AZƏRNƏŞR”, 2011, 256 səh.
9. Səfəvilərin böyük övliyası – Miskin Abdal. Bakı, “Şəms” nəşriyyat, 2005, 386 səh.